

Noves consideracions sobre la inscripció tarraconense de la beata Thecla (segle v)

New considerations about the *beata Thecla* inscription from Tarragona (5th C)

JORDI LÓPEZ VILAR

Institut Català d'Arqueologia Clàssica
Pl. Rovellat, s/n, 43003 Tarragona
jlopez@icac.cat

DIANA GOROSTIDI PI

Institut Català d'Arqueologia Clàssica / Universitat Rovira i Virgili
Pl. Rovellat, s/n, 43003 Tarragona
dgorostidi@icac.cat

S'estudia una inscripció funerària d'una verge consagrada anomenada Thecla d'origen egipci que va ser enterrada en una de les basíliques funeràries que existien en el segle v a ponent de Tarraco. Es revisa el que s'ha escrit sobre aquesta important inscripció els darrers vint anys, i s'analitzen de nou les característiques de l'epígraf (paleografia, formulari, etc.). Finalment, es conclou que no hi ha relació entre aquesta Thecla i el culte implantat en època medieval a santa Tecla com a patrona de Tarragona, en contra del que han proposat alguns autors.

PARAULES CLAU

EPIGRAFIA PALEOCRISTIANA, TECLA, TARRACO

The purpose of this paper is to review the funerary inscription from Tarraco recording the *beata Thecla*, an old egyptian christian woman that was a consecrated virgin (AE 2007, 838). This holy sister native from Egypt was buried in one of the western palaeochristian funerary basilicas dated in the 5th century. A revision of the last twenty years literature is made, and the epigraphic characteristics of the whole text are reconsidered (paleography, formulae, etc.). Finally, conclusions allow to confirm that there is no connexion between this *beata Thecla* and the medieval local cult devoted in Tarragona to the saint Thecla of Iconio, patroness of the city, as it was proposed by some authors.

KEY WORDS

PALEOCHRISTIAN EPIGRAPHY, TECLA, TARRACO

L'any 1995 es produïa la troballa d'un epígraf excepcional en una de les basíliques paleocristianes situades a ponent de Tarragona a la vora del riu Francolí. La inscripció donava a conèixer l'existència d'una verge consagrada anomenada Thecla d'origen egipci que fou enterrada en el temple suburbà en la primera meitat del segle v. La qualitat de la placa, l'interès de les dades que aporta i, especialment, la coincidència del nom amb el de la patrona de la ciutat han provocat una certa literatura científica que avui, vint anys després de la seva descoberta, es pot començar a valorar. En aquest article farem un repàs sumari del que s'ha escrit fins ara, afinarem més el context arqueològic i la datació de la inscripció, i donarem el nostre punt de vista tenint en compte les importants contribucions que han anat apareixent els darrers anys sobre el culte a la santa d'Iconi.

1. La inscripció de Thecla en la literatura científica

Les publicacions que han tractat la inscripció de la beata Thecla són nombroses; per raons d'espai no les referenciem totes, només aquelles que aporten dades significatives per al seu estudi.

La primera notícia de la inscripció va aparèixer a la premsa local pocs mesos després del seu descobriment (Diari, 1995). A partir de la informació gràfica, M.D. del Amo va redactar un primer treball titulat «Thecla et Theclae. De la santa de Iconio a la beata tarraconense», que va ser publicat l'any 1997 (Del Amo, 1997). L'autora, després de fer un repàs a l'origen del culte a santa Tecla i de les diferents Tecles venerades en època paleocristiana, acaba esmentant la làpida tarraconense i planteja la possibilitat d'un lligam entre la nostra Tecla del segle v i el culte implantat a santa Tecla en època medieval, al·legant una possible superposició de noms entre la Tecla local i la santa d'Iconi. Del Amo torna a insistir l'any següent en aquesta hipòtesi en un treball presentat en la «V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica», basant-se en les coincidències de noms. En el col·loqui posterior, Pere de Palol, Manuel Sotomayor i Cristina Godoy mostren el seu desacord amb aquesta hipòtesi (Del Amo, 2000).

Paral·lelament, començàvem a difondre les troballes arqueològiques i també la inscripció. Primer, d'una manera molt sumària en un article publicat a la *Revista de Arqueologia* (López Vilar, 1997), on ja es remarcava la gran importància de la làpida. Es plantejava —entre altres hipòtesis— la possibilitat que la tomba de Tecla hagués estat la principal del conjunt i s'hagués ubicat en el contraabsis de la basílica, una possibilitat que seguim mantenint com a tal avui en dia. En canvi, ara ens sembla excessivament atrevit plantejar —com vam escriure fa 20 anys— que potser la basílica havia estat dedicada a la seva memòria i que la tomba era buida perquè les restes, considerades relíquies, podrien haver estat objecte d'una translació.

L'any 1999 es va publicar un article específic sobre la inscripció, en què podem considerar la *editio princeps* de la peça, el primer estudi aprofundit. En efecte, amb motiu

de l'edició del catàleg de l'exposició *Temps de monestirs*, Rodolf Cortés i Jordi López vam publicar l'article titulat «La inscripció de Thecla, verge consagrada a Crist», que inclou una acurada descripció de l'epígraf, la seva transcripció i traducció, comentaris paleogràfics i de formulari (Cortés i López Vilar, 1999).

L'any 2000 Isabel Velázquez va fer una recensió de la inscripció en la revista *Hispania Epigraphica* sense aportar-hi novetats. Recalca l'extraordinària importància de la inscripció, però cau en l'error d'afirmar que l'epígraf documenta el culte a santa Tecla «plenamente establecido y difundido» a la Tarragona dels segles v-vi (*HEp* 10, 218-219).

Dos articles molt similars entre ells van ser publicats l'any 2000, un recollit a *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana* i l'altre, a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)* (López Vilar, 2000a i 2000b). En el segon s'insisteix una mica més a fons en la inscripció, però sempre integrada en el conjunt general de les excavacions i en la línia de l'article esmentat de la *Revista de Arqueología*.

A partir de tots aquests treballs la inscripció comença a circular pels canals científics i queda integrada en altres publicacions de caire més general. Així, Heike Niquet presenta una comunicació en el *XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae et Latinae*, celebrat a Barcelona l'any 2002, titulada «Christians at late roman Tarraco: a reappraisal of the evidence», fent algunes aportacions quant al formulari emprat i incidint en el significat de la inscripció en el seu context des d'una perspectiva prudent i assenyada (Niquet, 2007). També té en compte el llibre de Stephen J. Davis *The cult of St Thecla* que acabava de sortir publicat per a introduir algunes relacions amb Egipte (Davis, 2001).

L'any 2004 es publica el llibre de Purificación Ubric titulat *La iglesia en la Hispania del siglo V*, que fa referència a les restes del santuari paleocristià de Sant Fructuós i al conjunt més recentment excavat, incloent-hi la làpida de Thecla (Ubric, 2004). Aquesta autora rebutja la hipòtesi d'un culte martirial a la beata Thecla que, segons ella, s'afirmava a l'article de 1997 publicat a la *Revista de Arqueología*. En realitat, en aquell article es plantejava com una possible hipòtesi; enlloc no es parlava de culte martirial.

Margarita Vallejo escriu l'any 2004 «El exilio bizantino. Hispania y el Mediterráneo occidental (siglos v-vii)», un article integrat en una obra més general (Vallejo, 2004). Cal fer un comentari a aquest article perquè, a banda d'alguns defectes menors, com ara llegir en la inscripció *divi* on diu *D(omi)ni*, es planteja una hipòtesi que cal combatre. Parteix del supòsit que la làpida es data entre els segles vi i vii, mentre que en totes les publicacions l'havíem datat grosso modo entre els segles v i vi. L'autora planteja la possibilitat que Thecla hagués estat una de les monges fugides de la conquesta islàmica d'Alexandria al segle vii. Tenint en compte la datació de la inscripció, això és impossible; més encara, amb l'aportació d'aquest article on esgrimim arguments que la daten arqueològicament en la primera meitat del segle v.

Una altra fita en la investigació és la publicació del llibre de Jordi López *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco* l'any 2006, no tant pel que es diu de l'epígraf en si, que pràcticament reproduïx l'article de Cortés i López de 1999, com pel que fa a la interpretació de la basílica, del complex associat i de tot el santuari martirial de Sant Fructuós.

El mateix any Meritxell Pérez presenta un article fonamental titulat «La invenció (*inventio*) de santa Tecla en la Tarragona d'època medieval», on es fa un estudi dels orígens del culte de la patrona a la ciutat (Pérez Martínez, 2006). Aquest article, amb un aparat crític impecable, demostra encara amb més claredat la impossibilitat de connectar la beata Thecla de la làpida amb el culte a santa Tecla implantat en època medieval.

La inscripció, actualment dipositada al MNAT, ha estat present en tres exposicions. L'any 1999, a Barcelona, en «Temps de Monestirs. Els monestirs catalans entorn l'any 1000»; l'any 2001-2002, a Tarragona, en «Tàrraco porta de Roma», i l'any 2003, a Santiago de Compostel·la, a l'exposició «De finisterre a Jerusalén. Egeria y los primeros peregrinos cristianos» (Cortés i López Vilar, 1999; Massó, 2001; Novoa, 2003, respectivament).

2. Context arqueològic

El febrer de 1994 va començar a explorar-se arqueològicament un gran solar de 33.000 m² a ponent de la ciutat de Tarragona, just al nord d'on, setanta anys abans, s'havia topat amb la necròpolis paleocristiana. Les prospeccions de superfície no van proporcionar gairebé cap material i només quan es va excavar en profunditat van començar a aparèixer murs, paviments, mosaics, inscripcions, ceràmiques, monedes, etc. Després de tres anys de treball de camp i bastants més de tractament i estudi de les dades es va poder oferir una publicació científica que en recollia els resultats (López Vilar, 2006).

Sens dubte, la troballa principal fou un conjunt d'edificis contemporanis aixecats a principis del segle v i abandonats, segons tots els indicis, a finals del mateix (fig. 1). Aquest complex arquitectònic estava presidit per una basílica paleocristiana i completat per una sèrie de construccions properes, entre les quals cal destacar estructures agrícoles de producció (una gran bassa d'aigua, una premsa, etc.). Ja en el seu moment vam proposar que es podia tractar d'una basílica funerària dotada amb un *fundus* annex que tindria com a objectiu el seu manteniment i el del clergat que havia de servir-la; o bé, però amb molts més dubtes, que fos un monestir primerenc. No insistirem en tots aquests aspectes que ja hem tractat en ocasions anteriors.

Tampoc no farem una descripció de la basílica i del seu atri; remetem a la bibliografia que ja hi ha sobre el tema. Sí, en canvi, recordarem que el subsòl de la basílica estava literalment ocupat per unes 200 tombes, mentre a l'exterior no n'hi havia cap. És per això que la considerem una basílica funerària, com d'altres escampades al llarg i ample de tot l'Imperi.

Malauradament l'estat de conservació era molt precari, de manera que havien sobreviscut la major part de les línies de fonamentació, però cap mur en alçat. També els paviments havien resultat greument afectats per l'espoli i, sobretot, pel saqueig sistemàtic de les tombes que n'ocupaven pràcticament tot el subsòl. L'àrea de la basílica no va conservar cap fragment *in situ*, però l'aparició de nombrosos fragments d'*opus signinum* en els estrats

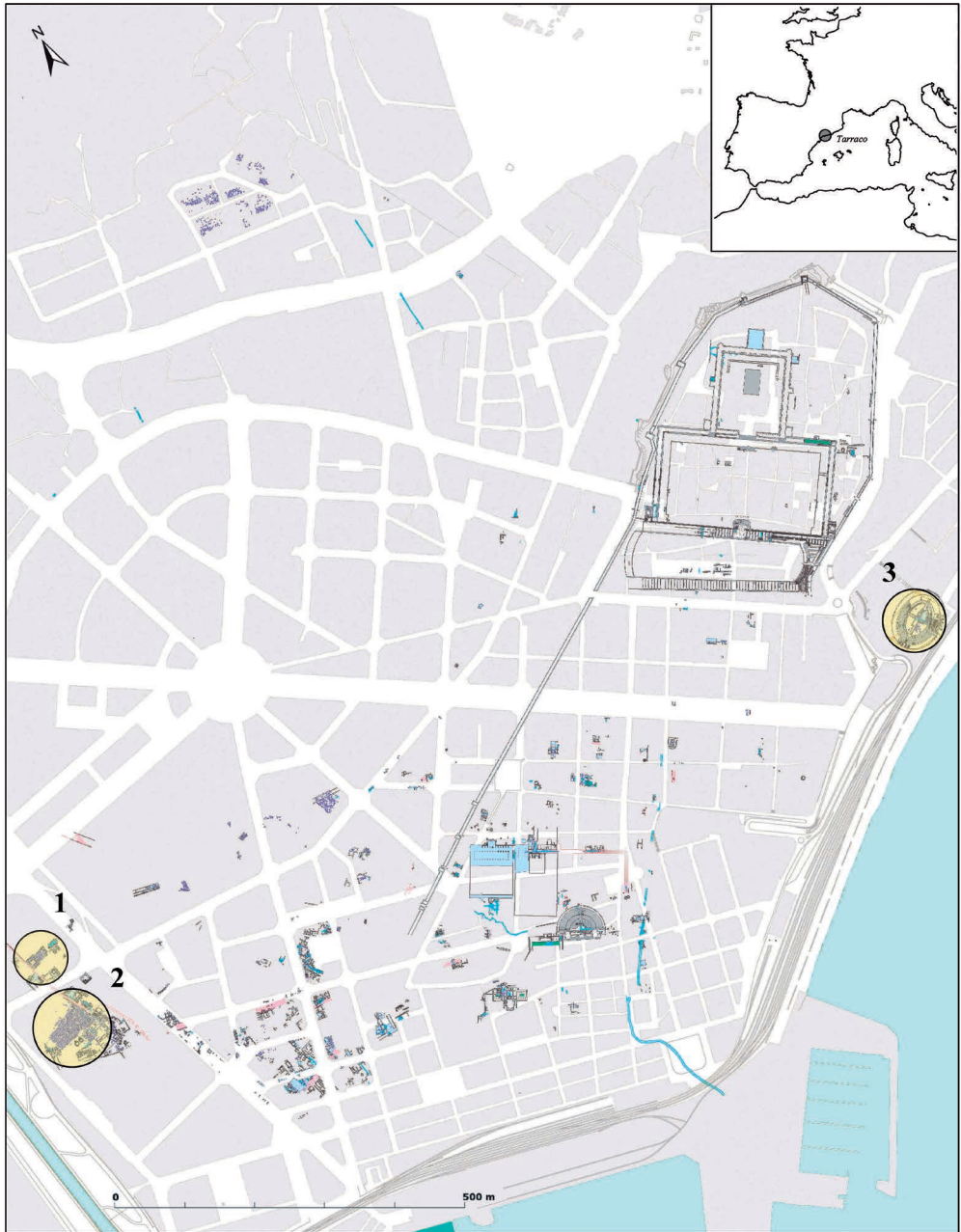

Fig. 1. Las tres basílicas paleocristianas de Tarragona. 1) basílica nord on va aparèixer l'epitafi de Thecla; 2) basílica sud o de sant Fruituós; 3) basílica de l'amfiteatre (mapa: J.M. Pucho sobre la base cartogràfica de la Planimetria Arqueològica de Tarraco).

de destrucció no deixa cap dubte sobre la seva naturalesa. No es van trobar altres restes que fessin pensar en enllosats o mosaics. L'estudi de les cotes a que se situaven les tombes va permetre en el seu dia demostrar que el paviment de l'absis i el transsepte estava sobreelevat uns 50 cm respecte al de les naus, i que el santuari (integrat per l'absis i l'àrea central del transsepte) havia estat delimitat per cancells.

Els sepulcres de la basílica van anar emergint, a mesura que avançava l'excavació, en un estat força precari, afectats per una espoliació antiga, probablement d'època romana, i després per les tasques agrícoles a les quals ha estat sotmès el jaciment durant segles, fins al punt que més d'un 90 % de les sepultures havien estat obertes o destruïdes. Respecte de la distribució de sepulcres, es pot afirmar que ocupen literalment tot el subsòl de la basílica. L'aspecte dels sepulcres és molt repetitiu i dóna una imatge d'homogeneïtat en tot el conjunt. Hi ha, però, una tomba privilegiada, la T-7, situada en el contraabsis. És l'única que va ser construïda contemporàniament amb l'edifici, formant-ne part integral, situada en l'eix de simetria i ocupant un lloc enfrontat amb l'altar i la capçalera de la basílica. Per desgràcia, no van trobar-se restes en el seu interior, però és evident el caràcter central d'aquest sepulcre. En un moment posterior, només una segona sepultura va ser instal·lada dins del contraabsis. L'altre punt que també pot ser considerat de privilegi és el santuari, on es trobaren set tombes construïdes en un moment posterior a l'edificació de la basílica.

No s'han identificat elements de senyalització externa sobre les sepultures. En els escassos punts on ha sobreviscut el paviment de *signinum* amb tombes subjacents, no presentava cap tipus de senyal i era completament llis. Per una altra banda, els fragments de paviment recuperats en els estrats de destrucció de la basílica tampoc no mostraven cap marca. No pot pensar-se tampoc en l'existència de làpides, almenys com a norma; durant l'excavació s'han trobat escassíssims fragments d'epigrafia que mostren que aquesta va ser una pràctica emprada només en casos molt puntuals. Esmentem la inscripció de la *beata Thecla* —que és la que avui ens ocupa—, la de *Lupulus* i fragments il·legibles de dues més, que sí que devien assenyalar alguns dels enterraments.

La regla general pel que fa a la senyalització externa sembla haver estat l'anonimat. Això no vol dir que els encarregats de custodiar el temple no sabessin on s'ubicaven les diferents tombes i quins eren els seus titulars; ho sabien i molt bé. Ho demostra el fet que en cap cas no s'hagin documentat superposicions errònies i que en algunes tombes dobles s'hagi identificat un individu de cada sexe, cosa que permet suposar que els personatges allí inhumats estaven units en matrimoni i que, conseqüentment, algunes tombes concretes van ser obertes posteriorment per a inhumar-hi el segon individu.

Es tracta principalment de caixes de *tegulae* de secció quadrangular o triangular (en unes proporcions del 22,36 % i el 15,13 %, respectivament) i d'altres tipus més minoritaris: sepulcres de lloses, àmfora, de murets, taüts de fusta, etc.; els majoritaris són els indeterminats (47 % del total), degut a la mala conservació del conjunt.

El ritual seguit és sempre la inhumació, com correspon a l'època, amb el cos dipositat en decúbit supí. La major part de les tombes són individuals (un 90 %), però n'hi ha

de dobles i, fins i tot, una de triple. L'estudi de les restes humanes mostra que s'hi van enterrar principalment adults (els infants no arriben al 10 %), preferentment masculins (un 63,79 % són homes, enfront d'un 36,20 % de dones), sense que s'hi observi cap zona especial reservada als uns o als altres. Només una àrea es presenta com especialment privilegiada: el santuari presumptament delimitat per cancells, on només s'identifiquen homes, la majoria dels quals d'edat avançada. Aquestes dades obren la possibilitat que tots o almenys alguns dels personatges allí inhumats fossin preveres.

Entre els homes, el moment més probable de la mort és en l'edat adulta. Sorprèn, però, que un bon nombre arriba a la vellesa, amb alguns individus que semblen haver arribat fins els 60-70 anys. En canvi, entre les dones es mostra una mortalitat més alta entre els 15 i els 29 anys, una inclinació ja detectada en altres necròpolis i a la qual se sol donar una explicació de tipus obstètric. Així, el grup d'adultes joves i el d'adultes és parió. En canvi, el nombre de dones que accedeixen a la vellesa és notablement més baix que el dels homes. De fet, només s'han identificat els cossos de tres dones velles a la basílica, dipositats en els sepulcres 44, 113 i 136.

Ens podem preguntar sobre la ubicació de la tomba de Thecla. Primerament, cal tenir en consideració que Thecla va arribar a ser una personalitat destacada dins de la comunitat cristiana del seu temps, tal com ens ho ha transmès el seu epitafi. En segon lloc, fou una de les poques persones inhumades a la basílica que va gaudir del privilegi de tenir una làpida sobre la seva tomba (recordem, només quatre de localitzades en tot l'edifici) i, a més, d'una qualitat excepcional. Tenint en compte el que hem exposat, podríem suposar un lloc de privilegi, i de zones privilegiades d'enterrament només n'hi ha dues: la tomba principal del contraabsis i el *sanctuarium*. La primera es va trobar buida. En el cas que Thecla hi hagués estat enterrada, prendria un paper molt significatiu en el conjunt paleocristià. Si prenem l'opció de l'enterrament en el santuari, cosa possible tenint en compte que algunes de les tombes van aparèixer completament espoliades, el paper que hauria pogut tenir en la seva construcció seria evidentment menor. De totes maneres, els indicis ens porten a pensar que l'espai referit va estar reservat a preveres. Finalment, queda una última opció, que és l'enterrament de Thecla en qualsevol de les naus; és a dir, fora de qualsevol espai privilegiat de la basílica. Aquesta possibilitat se'ns fa més difícil d'acceptar, però no es pot descartar tampoc. De fet, la inscripció, trencada en dos fragments, va ser trobada sobre la tomba 136, però en l'estrat general de destrucció i espoli de la basílica i, per tant, moguda del seu emplaçament originari. Curiosament (o no?) la tomba 136 (figs. 2 i 3) és una de les tres de tot el temple on reposaven dones d'avançada edat. És la beata Thecla? Mai no ho sabrem.

La cronologia que cal atribuir a la inscripció deriva del seu context arqueològic. En la publicació que hem referit es delimita bé la cronologia de la basílica sobre la base dels contextos ceràmics, especialment dels diminuts fragments continguts en el paviment d'*opus signinum*. No tornarem a repetir els arguments, però sí que convé recordar que la basílica s'erigí els primers anys del segle v i que serví d'àrea sepulcral amb enterraments massius des del moment de la seva construcció i fins a mitjan mateix segle,

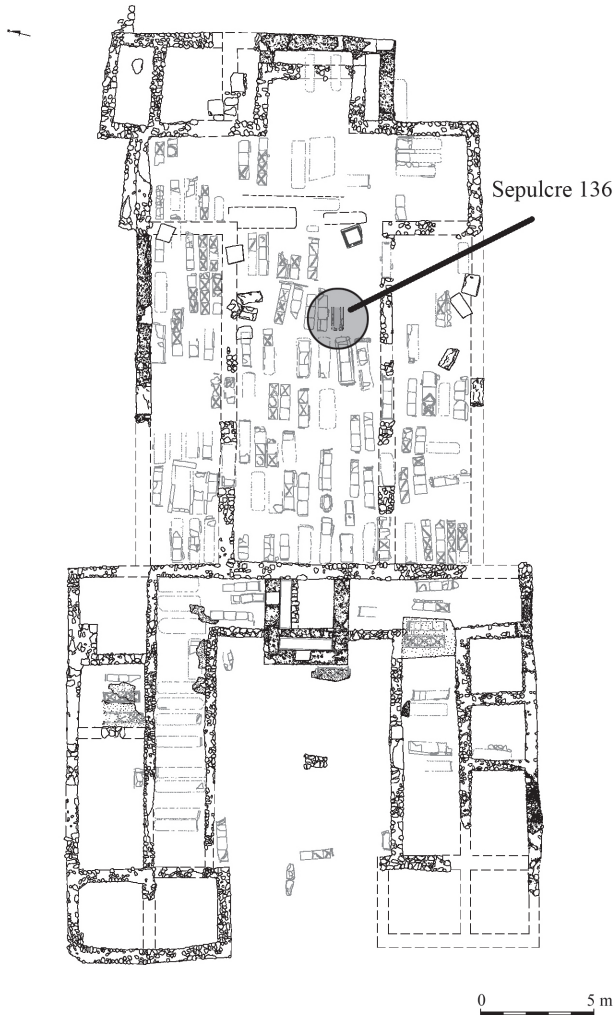

Fig. 2. Planta de la basílica, amb la indicació del sepulcre 136 (plànol: J.M. Puche sobre la base cartogràfica de López Vilar, 2006).

si més no. La manca de ceràmiques característiques de la segona meitat del segle v i posteriors en els paviments, que calia refer cada cop que s'obrien per a sebollir un nou cadàver, ens indica que les tombes s'han de datar en la primera meitat del segle v. Aquesta cronologia s'adiu força bé amb les característiques paleogràfiques de la placa. Per tant, i tenint en compte que Thecla va morir als 77 anys, podem suposar que va desenvolupar la seva activitat en un període comprès entre la segona meitat del segle iv i la primera del v.

Fig. 3. Sepulcre 136 de la basílica contenint el cos d'una dona vella, sobre la que es trobà la inscripció de Thecla, moguda del seu context original (foto: Jordi López).

3. La inscripció

Es tracta d'una placa de marbre blanc lleugerament groguenc trencada en dos fragments (fig. 4). Les línies es disposen horitzontalment al llarg de la placa rectangular trencada en dos trossos, però perfectament conservada. Les seves dimensions són 44 cm de llarg, 18,5 cm d'alt i 4,2-3,5 cm d'ample. Les quatre línies de text presenten una *ordinatio* i una execució paleogràfica molt acurades que segueixen el mòdul de la capital quadrada, amb la notable excepció de la V i la G, de grafia uncial, també elegantment executades. A tall d'exemple, podem dir que el tipus de V uncial està present en alguna peça força més tardana de Mèrida datada en època visigoda (*ICERV 506*). Destaca en conjunt la regular alçada de les lletres, de 3 cm de mitjana, i dels espais interlineals, d'un cm, que dibuixen perfectament les caixes d'un patat invisible. Hi ha, no obstant això, algunes lletres de mida diferent, com la L, més alta (3,4 cm) i les P i la T del final de la línia 2, notablement menors (2,4 i 1,4 cm, respectivament), que evidencien una voluntat clarament decorativa, com també la refinada *hedera distinguens* del final de la línia quatre. La paraula *Domini* està abreujada i supralineada amb la forma DNI, usual en inscripcions de Roma i Àfrica (Hälvä-Nyberg, 1988).

Tot i que les formes més particulars d'algunes de les lletres, com la G de traç retrògrad (RIT 944 —del 393 dC—, 971, 987, 1011 i 1014 —no anterior al v dC— i 989, de finals del v dC), la D d'angle recte, la B de panxes desiguals, les A amb barra central angular i, fins i tot, la V uncial tenen paral·lels a la mateixa epigrafia de la ciutat (cf. RIT 956 i 965, ambdues datades al segle v dC), en aquest document es troben reunides en un únic text que, com hem dit, destaca per la seva cura formal entre tots els epitafis paleocristians coneguts a la ciutat.

Tots els editors i comentaristes anteriors han coincidit a posar de manifest l'extraordinària qualitat paleogràfica de la inscripció de Thecla, en obert contrast amb la resta d'inscripcions paleocristianes de Tarragona, a les quals és possible afegir les de la península Ibèrica sense risc d'exageració. La disposició precisa de les quatre línies i els espais interlinears són tan regulars com la mateixa altura de les lletres, fet que a Tarragona tan sols es documenta en una inscripció semblant, encara que de qualitat certament inferior. Es tracta de l'epitafi d'*Aurelius Aeliodorus*, un altre immigrant oriental, un grec oriünd de Tars, habitant a *Hispalis*, que va morir a la ciutat també a l'avançada edat de vuitanta anys. Amb el text de Thecla coincideix en l'ús uniforme de la capital quadrada i de les *hederae*, però no presenta cap caràcter uncial ni la correcció i qualitat gairebé geomètrica de les lletres i els espais.

La lectura és la següent:

*Haec hic beata Thecla
virgo XϞi(σtov), ei patria Aegypt(us).
Vixit ann(is) LXXVII, ut meru-
it in pace requievit D(omi)ni (hedera).*

Pot ser traduïda com: «Aquesta que aquí jeu és la benaurada Tecla, verge de Crist, la pàtria de la qual fou Egipte. Va viure 77 anys; tal com ho va merèixer va descansar en la pau del Senyor».

L'epitafi de Thecla també destaca des del punt de vista de la llengua, ja que algunes de les fórmules emprades són poc habituals. El text és encapçalat per dues paraules consecutives (*haec hic*) que constitueixen una clara paronomàsia referida a la santa (*haec*), per una banda, i al lloc d'enterrament (*hic*), per l'altra. L'interessant és que es tracta d'un cas únic, de manera que cap altra inscripció coneguda —no ja cristiana, sinó també llatina— no comença d'aquesta manera. Probablement es tracta d'un joc de paraules on l'expressió *hic iacet*, molt habitual en l'epigrafia funerària llatina, es troba emfasitzada amb el pronom personal referit a la *beata Thecla*. En aquest punt cal considerar el qualificatiu de *beata* emprat en el sentit de 'benaurada', normalment aplicat a persones de vida cristiana exemplar que han viscut en la pau de Crist (cf. ICERV 49, de Mèrida, o a ICERV 260, de València, i referida a un bisbe. Cf. Delahaye, 1927: 65).

En canvi, el nom de Thecla, més enllà dels lligams que algun historiador ha volgut veure amb el patronatge medieval de Tarragona, té sens dubte un significat històric en què cal deturar-se. El treball de Stephen J. Davis ha significat un notable avenç en el coneixement del culte a santa Tecla dels segles IV-VII, especialment a partir de la difusió del culte del santuari dedicat a aquesta santa a Alexandria (Davis, 1999 i 2001). El primer testimoni a

Fig. 4. Làpida de Thecla (foto: Jordi López).

Egipte d'una dona que porta el nom de la santa es documenta en un paper d'Oxirrinc datat a mitjan segle iv (Davis, 2001: 203). A partir d'aquest moment aniran apareixent diverses dones anomenades Tecla, cosa que demostrarà el notable èxit del nom, com certifica la seva presència cada vegada més nombrosa en els testimonis, tan epigràfics com papirologics. Per tant, i tenint en compte que la nostra Tecla devia néixer a mitjan segle iv, o en tot cas en la segona meitat, es pot afirmar que devia ser una de les primeres egípcies a dur aquest nom. Cal també tenir present el costum dels primers cristians d'adoptar un nou nom en entrar en una comunitat cristiana. Amb això es comprèn que molts noms presents en l'ononàstica cristiana estiguin agafats de la Bíblia, especialment del Nou Testament i de màrtirs o sants. Però ja fos Tecla el nom imposat en néixer com adquirit més tard, en ambdós casos l'elecció ens confirma que aquest nom estava de moda entre la societat egípcia del segle iv.

Per una altra banda, l'expressió *virgo Christi* pot tenir diverses lectures, ja que, de fet, l'epigrafia cristiana no ens mostra un vocabulari ben definit. Per exemple, pot ser emprada per a ressaltar la innocència d'un infant, i s'aplica a nenes difuntes de curta edat, com a ICERV 54, procedent d'Alange (Badajoz), datada a finals del segle vi o principis del vii i dedicada a una nena d'un any i mig (*Victura virgo immaculata in Dei nomine ancilla Xqi...*). Altres expressions similars, tant *famula Dei*—emprada a ICERV 28, de l'any 518, per a una nena de quatre anys—com *puer* o *puella Christi* poden ser aplicades a infants (ICERV 248 de Barcelona, referit a un nen de tres anys), però també a possibles verges consagrades d'edat adulta, com documenta la inscripció ICERV 90 procedent de Mértola (Portugal), on s'esmenta una tal *Donata, puel(la) Xqi*, de 22 anys. Altres *virgines* amb nom conegut testimoniades per l'epigrafia hispànica són *Florentia* (ICERV 85, procedent de Lamego, Portugal, de l'any 588) i *Urbana* (ICERV 147, procedent de Santa Maria de la Regla, Cadis). A Tàrraco estava documentada epigràficament una *virgo*, referida però a una nena (RIT 986: *virgo innocentissima*); en una altra hi figura la

virginitas (RIT 952: *Unicae virginitatis...*). Finalment, coneixem Vigília, una verge consagrada (RIT 1001): *hic requiescet ancilla Dei Vigília in pace*. La virginitat era un estat d'entrega total que equivalia a un casament amb Crist. Les verges feien un pacte amb la comunitat i/o el bisbe. No era un acte estrictament privat: l'autoritat eclesiàstica en tenia coneixement. Eren dones molt respectades, però si pecaven l'Església imposava càstigs molt durs que trobem reflectits en el primer concili d'Elvira (cap. XIII: *De virginibus Deo sacratis, si adulteraverint*). En el cas de la inscripció estudiada, és obvi que es tracta d'una verge consagrada a Crist; així, es comprova l'existència d'aquest tipus de pràctica religiosa a la Tàrraco del segle v.

La indicació de l'*origo*, una de les característiques epigràfiques de la formulació onomàstica romana, és molt poc freqüent en epigrafia funerària cristiana. En el *corpus* d'Hispania (ICERV) en trobem escassos testimonis, dels quals dos fan referència a la *civitas*, a la ciutat d'origen (RIT 968, *presbiter civitatis Albitan(a)e*; ICERV 364s, *cibitate Ispa(li)*) i un altre a la *natio* (ICERV 139, *nationem Afram*). Només un quart, procedent també de Tàrraco, aporta més informació incloent-hi, a més de la *civitas* —Tars, precisament la ciutat de sant Pau—, la *natio* —Grècia, la regió de procedència, Cilícia— i, fins i tot, el seu lloc habitual de residència —*Hispalis*— (RIT 958). Per una altra banda, la manera habitual d'indicar la nacionalitat dels estrangers era mitjançant l'adjectiu derivat del topònim (*Barcinonensis*, *Saguntinus...*), mentre que l'expressió emprada en la nostra inscripció, *ei patria Aegyptus*, té certes pretensions literàries, ja que la fórmula utilitzada és habitual en els poemes epigràfics en primera persona (*Roma mihi patria est*: CIL VI, 10097, 13481 i 17985a), però ni a Tarragona ni a la resta de la Península se'n troba cap paral·lel. Es tracta d'una expressió formada a partir del calc grec *patris moi* de ressonàncies homèriques, però utilitzada al llarg del temps com a clíxé estilístic (*patris moi Kilikía*; cf. SEG LIII 1139). Probablement qui va pensar el text coneixia molt bé la praxis compositiva grega, i la va adaptar a la llengua llatina d'una manera potser maldestra (de fet, l'ús de la forma pronominal *ei*, en lloc de l'esperable *sibi* o del més habitual *patria sua*, ho confirma).

Amb aquest nou text epigràfic tenim, doncs, la segona inscripció cristiana a Tarragona amb indicació del lloc de procedència, en aquest cas Egipte, que al mateix temps constata també la immigració d'orientals cap a Tàrraco, cosa que ja sabíem per l'esmentada làpida d'*Aurelius Aeliodoros* i d'altres (Alföldy, 1991: 86).

Finalment, l'expressió formular que remet al descans en Déu presenta també una variació del verb respecte al *requiescit* més habitual en l'epigrafia cristiana de Tarragona (cf. Gorostidi i López Vilar, 2008). De totes maneres, la fórmula *requievit* (i variants) *in pace* és la més comunament emprada a Hispania, especialment característica de la Lusitània; és de Tarragona la inscripció datada més antiga amb aquesta fórmula, de l'any 455 (RIT 945). Al nostre text cal destacar la prolongació de la fórmula *in pace* amb el genitiu *Domini*, que és un fet poc freqüent en l'epigrafia cristiana de l'Imperi, però molt característic de certes inscripcions del *conventus Pacensis*, especialment de les ciutats de Mértola i Beja, on es mostren uns quinze epitafis amb la fórmula *requievit in pace* amb l'allargament *Domini*, generalment abreviat com a *DNI* (ICERV, p. 16; Hälvä-Nyberg, 1988; Alves Dies, 2007).

4. Conclusions

La troballa de la inscripció de Thecla i el seu context arqueològic han plantejat una sèrie de qüestions històriques que han estat tractades pels investigadors de manera diversa.

La inscripció en si mateixa és, com hem comentat, una peça excepcional en l'epigrafia paleocristiana de Tarragona, tant pel seu contingut com per aspectes formals com la redacció i la paleografia. La persona a qui va dedicada, una verge consagrada, sens dubte un important personatge en la comunitat cristiana del seu temps, suggereix que va ser enterrada en un lloc preeminent de la basílica funerària, i denota, d'altra banda, l'estima per part del o dels comitents.

La posició de la làpida entre la producció epigràfica paleocristiana posa de manifest la seva excepcionalitat, ja que es tracta d'un producte d'alta qualitat, executat per una *officina* habituada a incidir lletres cabdals quadrades a l'estil oficial, però amb concessions al tipus paleogràfic que anava posant-se de moda, com indica la presència de caràcters uncials. Aquest és el cas especialment de la V de forma arrodonida, molt poc freqüent en l'epigrafia llatina d'aquesta època (cf. *ICVR*, I, 1454 = *ILCV*, 317, datada cap al 400 dC; *ICVR*, VI, 17011 = *CIL* VI, 15185; *CIL* VI, 12086) i la G, molt més comuna (cf. *ICVR*, VIII, 21597 = *ILCV*, 1545, a. 331), difoses a partir de finals del segle IV (Hübner, 1885: 410) i que, no obstant això, no vénen acompanyades d'altres lletres uncials característiques, com ara la E semicircular o la M d'astes centrals elevades, generalitzades en textos d'època posterior. Això permet apuntar una cronologia paleogràfica cap a la primera meitat del segle V, en coincidència de la datació arqueològica.

El que ha fet córrer més tinta, però, és el personatge inhumat, del qual cal assenyalar tres aspectes: el seu nom, *Thecla*; el seu estat, *beata*, *virgo Christi* d'edat avançada, i la seva *origo*, Egipte.

La coincidència del nom amb el de la patrona de Tarragona ha provocat un debat entorn el tema, atès que alguns autors antics parlaven ja d'un origen del culte en època visigoda. Del Amo va veure en aquesta inscripció la prova de l'origen del culte a la santa d'Iconi a la nostra ciutat, explicant-lo per una possible superposició de cultes entre la beata egípcia i la Tecla de Pau (vegeu especialment Amo, 1997).

El cert és que la inscripció es refereix a una verge egípcia que res no té a veure amb santa Tecla, tret del nom. Una persona certament admirada com a cristiana exemplar, però de la qual no hi ha prou indicis per pensar que fos venerada, malgrat el qualificatiu de *beata*, que, com és sabut dins del vocabulari epigràfic paleocristià, pot tenir diversos significats, per bé que sempre referits a la felicitat en Déu.

Després d'aquesta Tecla, que és la primera documentada a tot Hispània, no hi ha cap indicatiu que s'hagués establert un culte a santa Tecla a Tarragona, fos la beata Tecla egípcia o la màrtir d'Iconi. La basílica que allotjava el seu sepulcre va ser destruïda a finals del segle V i és significatiu que un dels elements sumptuaris que va quedar abandonat fos justament la seva làpida. Cap document no parla mai més de Tecla, i fins i tot l'oracional de Verona, que podria haver-ne fet algun esment especial, guarda silenci. Només hi ha una referència en

el Cronicó de Luitprand de Cremona, que obviem, ja que és una interpolació del segle *xvi* del falsari jesuïta J.R. de la Higuera. La hipòtesi de la identificació de les dues Tecles ha estat rebatuda per diversos autors, dels quals destaquem Meritxell Pérez, que demostra que la interpretació de Del Amo és insostenible (Pérez Martínez, 2000).

St. J. Davis és qui al nostre entendre en té la clau amb el seu treball sobre les homònimes de Tecla en l'Egipte de l'Antiguitat tardana. A l'Egipte del segle *iv*, moment en què cal situar el naixement de la nostra Tecla, era aquest, encara, un nom escàs que començava a fer fortuna. És un moment en què hi ha pocs casos documentats i, atenció, cap més a Hispània. És evident que la *beata Thecla* porta un nom «parlant»; és a dir, que la identifica a Tarragona amb la santa d'Iconi, més encara si en el seu epitafi s'aclareix que era d'origen egípcia, on a Alexandria es localitza un dels principals focus de l'expansió del culte i, en conseqüència, de la moda de posar a les dones el nom de la destacada santa local (Davis, 1999).

L'èxit del culte a santa Tecla a partir del segle *iv* és més que evident en el santuari que se li dedicà als afores de Selèucia, a l'Àsia Menor, i que fou, a més del d'Alexandria, un actiu pol d'atracció de pelegrins entre els quals cal fer notar la hispànica Egèria, la monja que el visità entre els anys 381 i 384 i en féu una descripció sumària en el seu cèlebre *Itinerarium* (Egèria, 1993, cap. 23, 1-5). De l'èxit del culte a santa Tecla a Egipte ens parlen els testimonis escrits i també arqueològics, recollits curosament per Davis en el seu llibre; entre aquests últims destaquen algunes *ampullae* de sant Menna que en el seu revers mostren el nom i la imatge de la santa (fig. 5) (Davis, 2001: 114-120 i apèndix A), tot i que no consta que se n'hagi trobat cap a la nostra àrea.

Per tant, tot i valorant que no hi ha cap lligam entre la Thecla tarraconense i el patronatge de santa Tecla instaurat a la ciutat en època medieval, és indiscutible l'interès de la inscripció. És, com hem dit, una peça excepcional que ens dóna a conèixer un personatge important de la Tarragona paleocristiana: una verge egípcia consagrada, probablement de l'àrea d'Alexandria, que passà part de la seva vida a Tàrraco i que hi va morir a una edat avançada. Fou sense dubte una religiosa de prestigi, mereixedora d'un epitafi singular i de qualitat que senyalava la seva tomba en la basílica funerària que s'aixecava junt al *martyrium* de sant Fructuós. La inscripció del seu epitafi documenta, doncs, la primera Thecla coneguda epigràficament a Hispània i, per tant, un dels primers testimonis de l'expansió del nom de la santa d'Iconi a Occident.

Agraïments

Aquest treball s'inclou dins del grup de recerca *La explotación y comercio de los recursos naturales al Norte de la Hispania romana: lapis, metalla, aqua* (HAR2011-25011). Volem agrair a Jaime Curbera (Inscriptiones Graecae–Berlin) els comentaris aportats a l'exegesi filològica del text, especialment en la qüestió dels paral·lels epigràfics grecs.

Fig. 5. Ampulla egípcia amb la representació de Santa Tecla existent al Museu del Louvre, segle VI (foto: commons.wikimedia.org).

Bibliografia

ALVES DIES, M.M., 2007, Social aspects of a lusitanian late Roman city – *Myrtilis* (the evidence of the christian cemetery) s. v-vii AD, *XII Congressus internationalis epigraphiae graecae et latinae* (Barcelona, 3-8 septembris 2003), Barcelona, 379-386.

CORTÉS, R. i LÓPEZ VILAR, J., 1999, La inscripció de Thecla, verge consagrada a Crist, *Temps de monestirs, Els monestirs catalans entorn l'any mil*, Barcelona, 119-122.

DAVIS, ST. J., 1999, Namesakes of Saint Thecla in Late Antique Egypt, *BASP* 36, 71-81.

DAVIS, ST. J., 2001, *The Cult of Saint Thecla: a Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*, Oxford.

DELAHAYE, H., 1927, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Bruxelles.

DEL AMO, M.D., 1997, Thecla et Theclae. De la santa de Iconio a la beata tarraconense, *El temps sota control: Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 123-129.

DEL AMO, M.D., 2000, Tàrraco en el període de la ocupació bizantina del SE espanyol, *V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Cartagena, 16-19 d'abril de 1998, Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica 7, Barcelona, 145-149.

Diari de Tarragona, 17-09-1995 i 30-09-1995.

EGÈRIA, 1993, *Pelegrinatge a Terra Santa*, Clàssics del Cristianisme 35, Ed. Proa, Barcelona, Sebastià Janeras, trad.

GOROSTIDI, D. i LÓPEZ VILAR, J., 2008, Nou fragment de la inscripció paleocristiana RIT 1036, *Butlletí Arqueològic* 30, 141-149.

HÄLVÄ-NYBERG, U., 1988, *Die Kontraktionen auf den lateinischen Inschriften Roms und Afrikas bis zum 8. Jh. n. Chr.* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Dissertationes Humanarum Litterarum 49), Hèlsinki.

Hispania Epigraphica, 10 (2000), p. 218-219, núm. 600 (recensió d'Isabel Velázquez).

HÜBNER, E., 1885, *Exempla scripturae epigraphicae latinae a Caesaris dictatoris morte ad aetatem Iustiniani* (Academiae Litterarum Regiae Borussiae), Berlín.

ICERV: VIVES, J., 1969, *Inscripciones cristianas de la España romana y visigoda*. Monumenta Hispaniae Sacra, Serie Patrística, 2, Barcelona: Biblioteca Històrica Balmes-CSIC.

LÓPEZ VILAR, J., 1997, Un nuevo conjunto paleocristiano en Tarragona, *Revista de Arqueología* 197 (Madrid, setembre), 58-64.

LÓPEZ VILAR, J. 2000a, Excavacions al solar de Parc Central, *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana* (Tarragona, 1999), Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tarragona, 191-196.

LÓPEZ VILAR, J., 2000b, Parc Central, a R. CORTÉS, (ed.), *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Servei Arqueològic URV, Tarragona, 59-76.

LÓPEZ VILAR, J., 2006, *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tàrraco. El temple septentrional i el complex martiriàl de Sant Fructuós*, Documenta 4, 2 vols., Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.

LÓPEZ VILAR, J., 2008, El santuari paleocristià dels sants màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi en el suburbi de Tàrraco, *Pau, Fructuós i el cristianisme primitiu a Tarragona (segles I-VIII)*, Tarragona, Biblioteca Tàrraco d'Arqueologia VI, Tarragona, 2010, 351-380.

LÓPEZ VILAR, J., 2011, Thecla, *Biografies de Tarragona* 2, Benicarló, 91-92.

MASSÓ, J., 2001, Làpida funerària de la beata Tecla, *Tàrraco porta de Roma*, Barcelona, 155, fitxa 141.

NIQUET, H., 2007, Christians at late roman Tarraco: a reappraisal of the evidence, *XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae et Latinae*, (Barcelona, 3-8 Setembre 2002), Barcelona, 1021-1028.

NOVOA, F. (coord.), 2003, Làpida funerària dedicada a la beata Thecla, *De finisterre a Jerusalén. Egeria y los primeros peregrinos cristianos*, 161.

PÉREZ MARTÍNEZ, M., 2006, La invenció (*inventio*) del culte a santa Tecla en la Tarragona d'època medieval, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 50, 21-58.

RIT: ALFÖLDY, G., 1975, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Madrider Forschungen, 10, Berlín.

UBRIC, P., 2004, *La iglesia en la Hispania del siglo V*, Granada.

VALLEJO, M., 2004, El exilio bizantino. Hispania y el Mediterráneo occidental (siglos V-VIII), a I. PÉREZ MARTÍN i P. BÁDENAS DE LA PEÑA (eds.), *Bizancio y la Península Ibérica. De la Antigüedad tardía a la Edad Moderna*, Madrid, 117-153.